

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ” -
БЛАГОЕВГРАД
ФАКУЛТЕТ ПО ИЗКУСТВАТА
КАТЕДРА „МУЗИКА”**

Рая Степановна Ковачева

**ИНОВАТИВНИ ПОДХОДИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО МУЗИКА В
ПЕТИ И ШЕСТИ КЛАС НА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНОТО
УЧИЛИЩЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна
степен „доктор”
по научно направление 1.3. *Педагогика на обучението по...*,
научна специалност 05.07.03
Методика на обучението по музика

**Научен ръководител:
Проф. д. н. Румен Потеров**

**Благоевград
2019**

Дисертационният труд е обсъден на заседание на Катедра „Музика“, проведено на 19.03.2019 година и предложен за публична защита.

Дисертацията съдържа увод, четири глави, заключение, библиография и пет приложения. Разработена е в общ обем от 248 страници, от които основният текст е 153 страници. Библиографията е описана на 33 страници и наброява 302 източници: 297 на кирилица (293 на български, 1 на македонски и 3 на руски език), 4 на латиница и 16 уеб базирани материала. Приложенията са представени в 61 страници. Графичното оформление се състои от 48 диаграми, 78 таблици и 15 нотни примери.

Публичната защита ще се състои на 07.05.2019 г. от 10:00 ч. в 114 зала на открито заседание. Материалите по защитата са публично достъпни в „Катедра „Музика“ и са публикувани на уебсайта на Югозападен университет „Неофит Рилски“.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	/4/
ГЛАВА ПЪРВА. Иновациите в съвременното българско образование	/7/
1.1. Обща характеристика на иновациите.....	/7/
1.1.1. Съвременни технологии и интерактивни методи на обучение.....	/7/
1.1.2. Игровият подход в обучението.....	/8/
1.2. Иновативни подходи в обучението по музика.....	/9/
1.2.1. Методически подходи, технологии и форми на обучение.....	/9/
1.2.2. Музикално-фолклорният материал в учебниците по музика.....	/12/
ГЛАВА ВТОРА. ПОСТАНОВКА, ОРГАНИЗАЦИЯ И МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	/13/
2.1. Методологически основи на проучването.....	/13/
2.2. Организация и контингент на изследването.....	/15/
2.3. Методология на изследването.....	/17/
2.3.1. Критерии и показатели.....	/17/
2.3.2. Статистически методи.....	/19/
ГЛАВА ТРЕТА. МЕТОДИЧЕСКИ МОДЕЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА МУЗИКАЛНО-РИТМИЧЕСКИТЕ СПОСОБНОСТИ ПРИ ВЪЗПРИЕМАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ МУЗИКАЛЕН ФОЛКЛОР	/20/
3.1 . Методологическа основа на модела.....	/20/
3.2 .Теоретико-практически основи на методическия модел.../21/	
3.2.1. Адаптирани елементи от чужди методи за музикално възпитание.....	/22/
3.2.2. Интерактивни методи с интегриране в учебния процес на ИКТ.....	/22/

3.2.3. Интерактивни методи на обучение.....	/22/
3.2.4. Интердисциплинарни уроци	/23/
3.2.5. Практически изпълнителски дейности	/23/
3.2.6. Дискусионни методи	/23/
3.2.7. Проектно-базирано обучение	/23/
3.2.8. Оценяване, самооценка и стимули за положителна мотивация в развитието на саморефлексивните способности на учениците.....	/25/

**ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ
ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ**

4.1. Резултати от началния констатиращ етап на изследването	/25/
4.2. Анализ на резултатите от контролния етап на изследването.....	/25/
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	/29/
ПРИНОСИ	/31/
ПУБЛИКАЦИИ	/33/

Увод

Практическите дейности в урока по музика в общообразователното училище са насочени към овладяване на определени знания, умения и отношения към музикалното изкуство. Педагогическата практика в съвременното българско училище доказва необходимостта от промяна на съществуващите форми и методи на преподаване, с цел подобряване ефективността на обучението. Едновременно с това в Европейската реферантна рамка са залегнали изисквания за развиване на ключови компетентности у учениците с прилагане на иновативни подходи при обучението им. Това поражда нуждата от търсения на нови методи и актуализиране със съвременен подход на стари, утвърдили се практики в работата в уроците по музика с цел развитие на музикалните способности на учениците и улесняване труда на музикалните педагози в общообразователното училище.

Основен акцент на научните изследвания в съвременната музикална педагогика се поставя върху адаптирането на интерактивни методи към спецификата на музикалното възпитание. Това, което отсъства в съвременната специализирана музикално-педагогическа литература са изследвания на иновативни методи на работа с цел развитие на музикално-ритмическите способности на учениците в общообразователното училище с българска народна музика. Фолклорът е важен елемент на българското музикално възпитание от създаването му до днес. Още в първите учебници по пеене е застъпен главно като песенен репертоар. Постепенно в учебните програми той заема достойно място и в съвременното музикално възпитание се разглежда като основа за развитие на музикалните способности на учениците.

В учебните програми по *Музика* за пети и шести клас е заложено изучаването на най-голям обем знания за българския музикален фолклор, обхващащи всички музикално-диалектни

област. Това обосновава подбора на участници в експеримента от посочената възрастова група. В този възраст у учениците се формира осъзнат избор и музикален вкус, което е важна причина да се обърне сериозно внимание на начините, посредством които се поднася това знание.

От 1 август 2016 г. е в сила нов Закон за предучилищното и училищното образование. Негова основна цел, по посока на музикалното възпитание, е развитието на културните компетентности, които се отнасят до музикалната култура и музикалните способности на учениците и стимулиране на творческия им потенциал. Въведени са нови учебници, които отговарят на изискванията на новите учебни програми.

От проведените контент анализ на действащите в периода 2015 – 2016 г. и на нововъведените през 2017 г. учебници по музика за пети и шести клас се установи, че фолклорният репертоар в нововъведените учебници по музика е по-малко в сравнение с този в учебниците, които излизат от употреба. По-малко са и задачите за развитието на музикално-ритмическите способности на учениците на основата на българската народна музика. От тук се установи следният **Научен проблем**:

Практическите дейности с българска народна музика, чрез които се развиват музикално-ритмическите способности на учениците са недостатъчно застъпени в учебниците по музика за пети и шести клас. Това провокира търсене на нови подходи и организация на учебното време, за да се развият тези музикални способности. Цели се активизиране на личното участие на учениците в процеса на реализиране на музикалните дейности, чрез което се очаква да се формират компетентности, имащи отношение към стимулиране процеса на развитие на музикално-ритмическите им способности, в посока по-лесното, осмислено и трайно усвояване на основните знания за българската народна музика, включени в учебните програми

на изследваните класове. Очаква се в учебно-възпитателния процес да бъде предизвикан естествен интерес от страна на учениците към изучаваната материя и да се формира положително отношение към българския музикален фолклор у тях, което е предпоставка за постигане на ефективно възпитание чрез музика в посока на тяхното саморазвитие.

Разработеният в настоящото изследване методически модел за развитие на музикално-ритмическите способности на учениците е основан на българската народна музика, която е изключително богат източник на модели и образци с разнообразна ритмика и метруми. Методическият модел се основава на разбирането, че знанията се усвояват по-лесно в занимателна форма. Адаптираните интерактивни, игрови методи и методи с интегриране на ИКТ /Е-учебник, музикални мобилни приложения, Интернет/, като образователно средство, са представени от позицията на съвременните ученици.

За реализиране на изследването са използвани следните научни методи:

- *аналитичен обзор на научната литература по изследвания проблем;*
- *педагогическо и научно наблюдение;*
- *педагогически експеримент – констатиращ, обучаващ, контролен;*
- *контент анализ на учебното съдържание в учебниците по музика;*
- *сравнителен анализ на резултатите на ЕГ и КГ в констатиращия и в контролния етап на изследването;*
- *тест;*
- *анкета;*
- *интервю;*
- *статистически методи за обработка на данните от резултатите на ЕГ и КГ - медианен критерий; критерий на Пирсън и сравнителен анализ.*

1. Глава първа. Иновациите в съвременното българско образование

1.1. Обща характеристика на иновациите

Иновацията е основа за прогреса във всички сфери на човешката дейност и е с особено голямо значение за образованието. Педагогическата практика в съвременното българско училище доказва, че традиционните подходи за обучение, основани на пряко или лекционно обучение, вече не са адекватни.

В най-общ план иновациите в образованието са насочени към промяна на съществуващите форми и методи на обучение, с цел подобряване на ефективността на обучението и възпитанието. В научно-педагогическата литература съществуват множество определения на термина иновация, изясняващи същността му от различни позиции, включващи определени критерии, на чиято основа са разработени различни класификации. При прилагането им се цели постигане на личностно-ориентиран образователен процес в съответствие с новата философия на образованието, изискваща постигане на единство на образователна стратегия и насоченост, което да доведе до изграждането на т. нар. „творческа личност”. Процесът е двупосочен, но в основата му е залегнал творческият потенциал на учителя и търсенето на иновативни подходи за провокиране на творческото.

1.1.1. Съвременни технологии и интерактивни методи на обучение.

Съвременните условия на живот налагат промени и в образователните стандарти, методите и подходите на обучение, които да бъдат адекватни на активния живот на съвременните ученици. Тази необходимост е причина за създаването на нови

стратегии и технологии на обучение. Това налага необходимостта от същностна промяна на образователната система, с цел да се приспособи обучението към съвременните компютърни технологии и информационни средства. Всичко това води до промяна на начина на преподаване, а оттам и до начина на усвояване. __Съвременните условия на масова дигитализация са предизвикателство и към учителите по музика.

Съвременното обучение разглежда **Интернет** като иновативна среда за надграждане на знания и умения, начини за представяне на учебните дисциплини по интерактивен и увлекателно-забавен начин, предизвикващ интереса и желанието на учениците, но и като средство за комуникация между субектите, включително и родителите.

В тази насока, появата през 2010 г. на технологично новият метод на работа с **електронни учебници** води към цялостна промяна на процеса на обучение¹.

Интерактивните методи за обучение в учебната дейност създават възможности за иновативност в работата на учителя, в посока стимулиране на активното и мотивирано включване на учениците при овладяване на новото познание, което от своя страна рефлектира върху качеството на целия образователен процес, допълнително подпомогнат от внедряването на ИКТ и Е-учебници.

1.1.2. Игровият подход в обучението

Практическото приложение на играта и методите за игрово обучение при работата с деца и ученици е обект в изследванията на редица български и чужди автори. Играта е най-добре познатият **интерактивен метод** в педагогическата

¹ Димитрова, С. 2016. Образованието в света и електронните учебници по музика (1. – 4. клас). Варна. Колор Принт – ПАК, с. 6-7.

практика. Един от вариантите на интерактивното обучение е базираното на игра обучение (game based education).

Едно от най-важните свойства на играта е нейният **автодидактизъм**, т.е. свойството да обучава, да развива чрез игровата задача, действията и правилата. Игровият подход намира приложение и в обучението по музика. Неговото значение се подчертава от редица автори /Н. Огненска; П. Минчева; С. Димитрова и др./, според които „играта активира вниманието на учениците и създава възможности за формиране на положително отношение и готовност за усвояване на дадено знание или умение“². В същото време, игровият подход изпълнява и друга функция – релаксираща, което определя и неговата бифункционалност. На тази основа различните автори предлагат разнообразни игри, насочени към формиране и развитие на музикалните способности.

1.2. Иновативни подходи в обучението по музика.

1.2.1. Методически подходи, технологии и форми на обучение.

Развитието на технологиите и непрестанното използване на електронните средства за информация в ежедневието от учениците, налагат обучението да се преосмисли и да се разработят нови програми, в които тези технологии да се използват активно.

Такава възможност предлагат въведените през 2011/2012 г. електронни учебници /Е-учебници/³ по музика.

Електронните учебници по музика предлагат всички издателства на учебна литература по музика: „Просвета -

² Огненска, Н. 1995. Теория и методика на музикалното възпитание (в общообразователното училище). Благоевград. ВПИ „Неофит Рилски“. с. 163-169.

³ За краткост ще се използва /Е-учебници/

София“, „Просвета – Плюс“, „Булвест“, „Анубис“, „Изкуства“, „Рива“ и „Даниела Убенова“. Това са интерактивни учебници, лесни и удобни за работа, покриващи изцяло учебното съдържание одобрено от Министерството на образованието и науката.

В **Е-учебниците** по музика са включени всички необходими понятия, музикални примери и видео файлове, чрез които се онагледява и осъществява учебния процес в уроците. Достатъчно е наличието на лаптоп или компютър, свързани с мултимедиен проектор и тонколони или телевизионен екран.

Улеснена е работата на учителя по отношение на последователността в представянето на урока.

При работата с Е-учебниците по музика практически могат да се развият всички ключови компетентности у учениците.

Към иновативните форми на работа се причисляват и **интерактивните методи** на обучение. Въпросът за интерактивните методи и техники на прилагането им в учебния процес подробно е изяснен от Вяра Гюрова и Иван Иванов. Адаптирани интерактивни методи в обучението по музика се прилагат от Севдалина Димитрова, Магдалена Лобутова, Димитринка Чолова, Николай Николов, Цеца Тасева, Диана Вескова, Георги Янков и др.

Мултимедийните интерактивни технологии са насочени към обогатяване дейността възприемане на музика с динамични **нагледни средства**. Към тях се причисляват мултимедийните презентации (изработени с приложението Power Point на Microsoft Office), видеоклипове, видеозаписи на концертни изпълнения, анимации и интерактивна бяла дъска.

Уеббазираните игри подпомагат процеса на овладяване на нотното писмо в началния етап на обучение и с цел повишаване на интереса и мотивацията на обучаваните, някои автори препоръчват с помощта на компютърни програмисти и музикални педагози да бъдат изготвени софтуерни продукти, съответстващи на конкретните учебни нужди.

Към специализирания музикален софтуер може да се посочи и безплатната **музикална програма MuseScore⁴**, позволяваща осъществяването на интердисциплинарни връзки с Информационните компютърни технологии.

Интердисциплинарните уроци също могат да се причислят към интерактивните форми на обучение. Спецификата на музикалнообразователния процес създава условия за придобиване на ключовите компетентности, определени от Учебните програми по музика чрез осъществяване на междупредметни връзки.

Проектно-базираното обучение се реализира чрез метода на проектите като една от най-подходящите образователни технологии за развитие на познавателните и творчески умения на учениците. В обучението, основаващо се на проектния подход учениците правят собствено изследване по определена тема. Основната дейност е практическата, изпълнява се чрез екипна работа.

Блогово ориентирано обучение представлява умение за прилагане на компютърни технологии в обучението и е една от ключовите компетентности на съвременния учител. Образователният блог е онлайн дневник за споделяне на мисли, мнения, творчество и връзки по проблеми на обучението.

Адаптиране на елементи от чужди методи за музикално възпитание. В световната практика съществуват различни образователни концепции относно музикалното възпитание, които са основа за разработване на програми и методики. Една от най-известните и най-популярна в над 40 страни по целия свят е концепцията на австрийския композитор **Карл Орф - “Шулверк”**. Учениците учат музикални концепции като ритъм, темпо и динамика кинестетично, т.е. чрез ритъма на тялото си.

⁴ [Online]. [cited 11.11.2017]. Available at: <www.musescore.org>.

Друга форма на иновативна работа е възможността за **адаптация на методът за ритмично обучение Еуритмика**⁵ на Емил Жак-Далкроз. В основата на методът са естествените ритмически движения на тялото, посредством които се усъвършенстват музикалните способности.

В обучението по музика адаптираните форми намират приложение при овладяване на задачи за ритъм, метрум, размер.

1.2.2. Музикално-фолклорният материал в учебниците по музика.

Педагогическият експеримент за нуждите на настоящия дисертационен труд се провежда в условията на поредната Образователна реформа. Учебниците по *Музика*, по които се преподава в периода на педагогическият експеримент излизат от употреба. През учебната 2016/2017 г. в пети клас се работи с нова учебна програма по учебници, разработени съгласно предходната учебна програма от 2000г. Особеното в случая е, че в тези учебниците са разработени теми за 51 урочни единици, а в новата учебна програма са заложили 68 урочни единици. В шести клас се преподава по програмата от 2000 г. и разработените в съответствие с нея учебници.

Контент анализа обхваща учебното съдържание на издадените след 2000 г. (излизащи от употреба) учебници и на нововъведените през учебната 2017/2018 г. учебници за 5. и 6. клас. Обект на съпоставка са само образците от българския музикален фолклор, като за такива се приемат: автентични народни песни и инструментални произведения; обработки на народна музика и авторски произведения с фолклорно звучене; урочни теми, които съдържат дидактически задачи с примери от българската народна музика. Педагогическият експеримент е проведен по учебниците на издателство „Просвета - София“ за 5. и 6. клас.

⁵ Жак-Далкроз, Э. 2010. Ритм. Москва. Классика-XXI.

При съпоставката на учебниците се констатира, че във въведените през учебната 2017/2018 г. учебници по музика процента знания за българската народна музика се е понижил средно с 6%. Това обосновава необходимостта от търсене на иновативни подходи, с които да се компенсира по-малкия обем учебен материал.

Пониженият процент на знанията за българската народна музика във въведените през учебната 2017/2018 г. учебници по музика за пети и шести клас обосновава необходимостта от търсене на иновативни подходи, с които да се компенсира по-малкия обем учебен материал.

В съответствие със съвременната тенденция за обновяване на образователния процес се налагат промени и в методологията на обучението по музика. Внедряването на нови методически средства в обучението по музика качествено променят методите и организационните форми, характеризиращи индивидуалната методическа система на педагога. Необходимостта от подобряване на ефективността в педагогическата практика поставя пред него изискването да търси нови методи и подходи за реализиране на образователния процес.

2. Глава втора. Постановка, организация и методика на изследването

2.1. Методологически основи на проучването

Практическите дейности в урока по музика в прогимназиалния етап на основното образование са насочени към овладяване на определени знания, умения и отношения към музикалното изкуство. Реализирането им е едно от условията за формиране и развиване на музикалността у учениците.

Обект на изследването е обучението по музика в общообразователното училище чрез българска народна музика.

Предмет на изследване са иновативните подходи при обучението по музика при ученици от пети и шести клас на общообразователното училище

Основна **цел** на изследването е разработване и апробиране на иновативни методи и подходи за развитие на музикално-ритмическите способности на учениците от пети и шести клас при възприемане на образци от българската народна музика.

За реализирането на целта са поставени следните **задачи**:

1. Да се представят иновативни подходи, приложими в обучението по музика.
2. Да се проучат и анализират литературните източници за мястото на българския музикален фолклор в общообразователното училище.
3. Да се разработят учебни единици за обучение на учениците с българска народна музика чрез приложение на иновативни подходи.
4. Да се представят и анализират резултатите от практическото приложение на иновативни подходи при обучението чрез българска народна музика.

От представените обект, предмет, цел и задачи беше формулирана следната **хипотеза**:

Предполага се, че процесът на развитието на музикално-ритмическите способности на учениците от пети и шести клас на общообразователното училище може да бъде активизиран чрез използване на иновативни подходи при обучението с българска народна музика.

От така поставената **хипотеза** се предполага още, че:

- чрез проведения начин на обучение учениците ще усвоят по-лесно и трайно основните знания за българската народна музика, включени в учебните програми на изследваните класове.
- ще се провокира чувството на национална гордост и културна идентичност у учениците, че са наследници на древна култура, от която се възхищава целия свят.

Хипотезата съдържа следните конкретни измерения:

- Анализът на педагогическата литература относно въвеждането на иновации в учебната работа и приложението им в урока по музика ще позволи да се разшири научно обоснованото разбиране за необходимостта от търсенето на нови методи, чрез които да се търсят по-ефективни и оптимални пътища за развитие на музикално-ритмическите способности на обучаваните.
- Разработването и апробирането на иновативни подходи ще подпомогне формирането и развитието на необходимите компетентности, имащи отношение към реализирането на практическите музикални дейности и ще стимулира процеса на развитие на музикалните способности на учениците.

2.2. Организация и контингент на изследването.

Настоящото изследване включва три етапа:

1. **Констатиращ експеримент.** В първият етап се диагностицира входното състояние на музикално-ритмическите способности на учениците от експерименталната и контролната групи;

2. **Формиращ експеримент.** Вторият етап включва методически насоки свързани с предлагането на иновативни подходи за стимулиране и развитие на музикално-ритмическите способности на изследвания контингент от експерименталната група;
3. **Контролен експеримент.** Третият етап представя съответната диагностика, отнасяща се до ефективността на приложените иновативни подходи, т.е. отчита посоката и степента в развитието на музикално-ритмическите способности на експерименталната група, съпоставени с тези от контролната група.

Педагогическият експеримент е проведен с ученици от пети и шести клас от 51 СУ „Елисавета Багряна“, град София, през учебната 2016/2017 г. В експеримента участваха общо **120** ученици: 60 ученици от пети клас, от тях 33 момчета и 27 момичета и 60 ученици от шести клас, от тях 25 момчета и 35 момичета, разпределени както следва:

Контролната група /КГ/ включва 60 ученици;

Експерименталната група /ЕГ/ включва 60 ученици.

И в двете групи бе проведено входно изпитно ниво за учебната 2016/2017 година, чиито резултати показват, че в оценките на двете групи няма съществени разлики.

Относно музикалните предпочитания на изследваните лица в ЕГ и КГ бе съставена анкета.

Чрез проведената анкета се регистрира отношението на учениците към българската народна музика и мястото ѝ в живота им. От показаните резултати се оформят извода, че процента на учениците, които проявяват положително отношение и познания за

българския музикален фолклор е голям. Работата в урока по музика в общообразователното училище е основен източник на знания за българския музикален фолклор за съвременните ученици.

2.3. Методология на изследването

2.3.1. Критерии и показатели

Диагностицирането на входното и изходното ниво изисква обособяването на определени критерии и показатели, чрез които да се добие ясна представа относно знанията, уменията и компетентностите на учениците за ритъма и метрума в българската народна музика. Критериите са изведени от учебните програми по музика за пети и шести клас. Те представят очакваните резултати от обучението в края на пети и шести клас по отношение на музикално-ритмическите способности на учениците. Към всеки критерий са определени показатели, съобразени с естествените етапи в усвояване на съответните знания, умения и компетентности. За всеки показател е приложена конкретна задача.

Критерий 1. Диференциране на усета за равномерна и неравномерна метрическа пулсация.

- a. Определяне вида пулсация - равномерна или неравномерна;
- b. Съотнасяне на равномерна и неравномерна пулсация към графичен модел;
- c. Съотнасяне на равномерна и неравномерна пулсация към изучавани песни.

Критерий 2. Открояване на връзката метрум - жанр в музикални откъси в равноделни и неравноделни размери.

- a. Диференциране на усета за равноделност и неравноделност в музикални жанрове.

- b. Съотнасяне на равномерна и неравномерна пулсация към основни музикални жанрове /пайдушко хоро, ръченица, дайчово хоро/.

Критерий 3. Диференциране на усета за неравноделност и безмензурност.

- a. Разпознаване на характерни метрични явления – безмензурност;
- b. Диференциране на усета за неравноделни размери и безмензурност в различни по характер музикални образци;
- c. Съотнасяне на метрически модели към конкретно изучавано произведение;
- d. Разпознаване на равноделни и неравноделни метруми в непознато музикално произведение.

Критерий 4. Открояване на връзката метрум-размер в равномерна и неравномерна пулсация

- a. Разграничаване на характерните особености при графичното изобразяването на равноделни метруми в 2/4, 3/4 и 4/4 размер и неравноделни метруми с 2, 3 и 4 дяла;
- b. Съотнасяне на графичен метрически модел към съответния размер.

Критерий 5. Диференциране на усета за ритъм.

- a. Съотнасяне на графичен модел към ритмически формули в нотно-знаков запис;
- b. Слухово разпознаване на ритмически модели в музикални откъси в различни неравноделни размери.

Критерий 6. Слухово възприемане и двигателна прецизност при открояване на връзката метрум-ритъм.

- a. Ритмичност при двигателното отмерване на дяловете в такта в примери с непроменящо се темпо и ритмическа еднотипност и съотнасяне към конкретен ритмически модел;
- b. Ритмичност при двигателното отмерване на ритмиката в примери с непроменящо се темпо и ритмическо разнообразие и съотнасяне към конкретен ритмически модел;
- c. Ритмичност при двигателното изпълнение на дяловете в такта в примери с променящо се темпо, размер и разнообразна ритмика.

Резултатите от критериите и показателите изискват обособяването на оценъчна скала:

Оценяването на резултатите по отделните скали е както следва:

Нулево ниво (X_0) - 0 точки;

Средно ниво (X_1) - 1 точка;

Добро ниво (X_2) - 2 точки;

Много добро ниво (X_3) - 3 точки.

2.3.2. Статистически методи

В научното изследване са използвани следните статистически методи: Медианен критерий; Критерий на Пирсън и сравнителен анализ.

В двете фази на експеримента /началната и крайната/ са формулирани статистически хипотези:

H_0 – не се откриват различия между двете групи или ако се открива такова, то е резултат от случайност и не може да се определи като съществен фактор.

H_1 – между двете групи са налице съществени различия, в резултат от влиянието на определени закономерности.

3. Глава трета. Методически модел за развитие на музикално-ритмическите способности при възприемането на българския музикален фолклор

3.1. Методологическа основа на модела

Основен очакван резултат, залегнал в учебните програми по музика в общообразователното училище е в музикалнообразователния процес да се развиват музикалните способности на учениците.

Методическият модел за развитие на музикално-ритмическите способности се основава на следните подходи:

Проблемен подход - в основата на проблемно-базираното обучение (*Problem-based learning*). Чрез него, в центъра на учебната дейност се поставя определен проблем, чието преодоляване се ръководи чрез задаване на насоки и инструкции, а учениците сами организират процеса на изпълнение, провеждайки самостоятелно проучване и прилагайки творчески необходимата им информация при решаването на конкретни реални ситуации. Проблемният подход, използван в методическия модел се прилага в задачи за самостоятелна работа с изследователски характер и при дискуссионни форми на работа в уроци за обобщение и преговор.

Интегративен подход, който е насочен към интегриране на знания, умения и компетентности от различни предметни области, включващ и знания за музиката, придобити в предходни учебни години. Чрез него се постига изграждането на познавателен процес на основата на многостранна умствена дейност на учениците.

Рефлексивен подход, подпомагащ осъзнатото възприемане на новото познание, пренос в различни нови ситуации, основавайки се на вътрешната познавателна мотивация и осигуряващ възможности за учене чрез преживяване. Чрез използването на рефлексивния подход в

методическия модел в центъра на обучението се поставя не обучаваният и обучаемият, а самообучаващият се ученик /ръководен от преподавателя/. Самообучението се изразява в самоконтрол, самооценка, саморегулиране, допринася за развитие на критично мислене и съзнателно отношение към техните дейности, както и за формиране на самоуправление. В методическия модел са осигурени възможности за прилагането му в различни музикално-изпълнителски дейности: при тяхното изпълнение и осъществяване на контрол и оценка на дейността.

3.2. Теоретико-практически основи на методическия модел

Методическият модел включва разнообразни задачи насочени към формиране и развитие на музикално-ритмическите способности на учениците, формиращи усет и отношение към българския музикален фолклор. Задачите са обогатени с активни и интерактивни подходи. Усложняват се постепенно, съобразно естествените етапи на възприемане от учениците. Конкретните дейности са насочени към осъзнаване на различията между двувременна и тривременна пулсация; равномерно и неравномерно броене и тяхното двигателно изразяване; формиране на усет за мензурност и безмензурност. Творческият характер на задачите е начин за активизиране и самоактивизиране на учениците, както и за развиване на емоционално-оценъчните им способности по посока на пробуждане на интерес към българското народно музикално творчество.

Развитието на музикално-ритмическите способности при възприемането на българския музикален фолклор определя конкретния избор на методи при изпълнението на различните задачи:

3.2.1. Адаптирани елементи от чужди методи за музикално възпитание.

Насочени са към развитие на способностите на учениците по отношение на обособените във втора глава на изследването първи, втори, трети, четвърти, пети и шести критерии. Включват задачи и игри за двигателно отразяване на ритъма и метрума, различни ритмични и говорни упражнения с цел развитие на усета за метрум и ритъм на учениците и за овладяване на изучаваните неравноделни размери.

3.2.2. Интерактивни методи с интегриране в учебния процес на ИКТ

Внедряването на ИКТ в учебния процес по музика и прилагането на описаните методи на работа създава условия за подготовката на учениците по всички критерии и прилежащите им показатели. Представени са задачи с използване на електронните учебници по музика и мобилни технологии в обучението, посредством които се представя и усвояват знанията за метроритмическото богатство на българската народна музика. Методиката се основава на рефлексивният подход. Цели се осъзнаване в практическа дейност на абстрактното знание за кратки и удължени дялове, за особеното деление на нотните стойности, както и съотношението нотни стойности – размер. Задачите се изпълняват индивидуално и групово и осигуряват подготовка към показателите на първи, втори, четвърти, пети и шести критерии.

3.2.3. Интерактивни методи на обучение

Предвид спецификата на музикалното изкуство, в разработения методически модел са залегнали следните модифицирани интерактивни методи: метод на съвместното (кооперативно) обучение, ролеви игри и методът „Извън класната стая“.

3.2.4. Интердисциплинарни уроци

Представени са уроци с осъществяване на интердисциплинарни връзки между музика и български език и литература, физическо възпитание и спорт и човекът и природата.

3.2.5. Практически изпълнителски дейности

Творчески дейности с практико-приложен характер са пресъздаване на песни от учебното съдържание и извънучилищния репертоар, участията в представителни изяви и концертни програми по повод училищни, градски, национални и международни празници с изпълнения на народни песни и танци. Самостоятелното или екипно изработване от учениците на обредни атрибути също създава условия за творческа изява в неформална среда.

3.2.6. Дискусионни методи

Провеждат се беседи и дискусии за изясняване на непознати диалектни думи и изрази в народните песни от учебниците; за осъзнаване символиката в обреди с участието на деца (значението на думите „сърва“ и „сурвачка“). На учениците се поставят отворени въпроси, цели се самостоятелно да достигнат осъзнаване значението на обсъжданите въпроси. Обогатява се речниковият им запас, социокултурните им компетентности, осъществяват се интердисциплинарни връзки с български език и литература, технологии и предприемачество, човекът и природата и история.

3.2.7. Проектно-базирано обучение

Включва задачи целящи поставянето на учениците в проблемна ситуации. Различията в отговорите, се разрешават

дискусионно. В задачите за самостоятелна работа се съчетават практически музикални дейности със задачи за издирване и подбор на информация с помощта на компютърните технологии и интернет. Основните дейности са възприемане, изпълнение на музика и творческа дейност. С поставените задачи се развиват умения свързани с първи, втори, трети, четвърти, пети и шести критерии.

3.2.8. Оценяване, самооценка и стимули за положителна мотивация в развитието на саморефлексивните способности на учениците

В методическия модел са залегнали дейности, свързани с оценяването, развитието на самооценъчните критерии на учениците и стимулиращи дидактически форми.

Относно съдържателните особености на методическия модел за развитие на музикално-ритмическите способности на учениците при възприемане на българския музикален фолклор могат да се направят следните изводи:

- 1. Чрез иновативните методи и подходи се осигуряват възможности за развитие и изява на творческите способности на учениците, както и за обогатяване на техните интереси и предпочитания. В резултат на интегративните и интердисциплинарни връзки се задълбочават знанията и компетентностите на учениците и по други учебни предмети (история, география, изобразително изкуство, български език и литература, информационни технологии, технологии и предприемачество, физическо възпитание и спорт, изобразително изкуство, човекът и природата). Обогатяват се особено значимите за бъдещото им интелектуално и професионално развитие комуникативни и социокултурни компетентности.**

2. Прилагането на адаптирани задачи и ресурси от българския музикален фолклор в обучението по музика активизира саморефлексивността на обучаемите, което е предпоставка за повишаване на ефективността при развитието на музикално-ритмическите им способности.

4. Глава четвърта. Анализ на резултатите от емпиричното изследване

4.1. Анализ на резултатите от началния констатиращ етап на изследването

Резултатите по всеки критерий и съответните му показатели са представени в табличен вид. За диагностицирането и анализите на началните и крайните резултати, са използвани Статистическите методи.

При диагностицирането на резултатите от констатацията етап на изследването и с оглед изводите относно нивото като цяло на двете групи е използван Медианния критерий и сравнението на модите, които доказват приблизително близките резултати в началото на експеримента.

За проверката на формулираните във втора глава на изследването хипотези H_0 и H_1 е използван критерият на Пирсън. С оглед резултатите в констатацията етап при изчисленията са изключени резултатите от най-високото оценъчно ниво, поради факта, че резултатите, които са оказали учениците са концентрирани в по-ниските нива.

4.2. Анализ на резултатите от контролния етап на изследването

Във втори параграф са съпоставени и анализирани резултатите от контролния етап на изследването в двете групи,

според критериите и показателите за установяване степента на развитие на музикално-ритмическите способности на учениците, описани в Диагностициращия тест (*Приложение №5*).

Резултатите от контролния етап на изследването показват развитие и в двете групи, по-ярко изразено в ЕГ. Чрез Медианния критерий е осъществена проверка на статистическите хипотези и нагледно е представено развитието в двете групи, а чрез Модата - в коя степен на оценъчната скала се наблюдава концентриране на резултатите.

Обобщените данни за посоката на медианното движение сочат, че при ЕГ посоката е към “много добро” ниво $/X_3/$, което е значително по-интензивно, докато при КГ резултатите сочат, че няма движение, а се запазва положението на резултатите на “добро” ниво $/X_2/$.

По отношение на Модата в ЕГ се наблюдава същата тенденция - към най-високото оценъчно ниво “много добро” $/X_3/$, докато при КГ е в посока към “добро” ниво $/X_2/$ или без промяна /в зависимост от показателя/.

По отношение най-високото оценъчно ниво, най-голям дял от всички участници в експеримента заемат представителите на ЕГ.

Изчисленията по Критерия на Пирсън потвърждават резултатите от сравнението по Медианния критерий, което показва, че при съпоставяне на резултатите от изходното ниво на двете групи, между ЕГ и КГ различията са съществени.

Резултатите от заключителната диагностика по отношение развитието на усета за метрум и ритъм показват следното:

- 1. Прилагането на иновативни методи и подходи за развитие на музикално-ритмическите способности на учениците от ЕГ, залегнали в основата на разработения**

методически модел, са насочени към активизиране саморефлексивността на обучаемите в процеса на обучение и провокиране на тяхната самоинициативност при търсенето на творчески решение и постигане на висока степен на мотивираност при решаването на проблемните задачи.

2. Приложените методи и подходи на експериментална работа с участниците от ЕГ през формиращия етап е причина за по-добрите резултати на ЕГ спрямо тези на КГ, доказващо се от *медианния критерий* (при ЕГ посоката е на развитие е към *“много добро”* ниво /X₃/, докато при КГ няма движение и се запазват резултатите на ниво /X₂/), изчисленията на *модата* (в ЕГ движението е към най-високото оценъчно ниво /X₃/, докато при КГ е в посока към ниво /X₂/ или без промяна) и *критерия на Пирсън*. Най-голям дял от всички участници в експеримента на най-високото оценъчно ниво /X₃/, заемат представителите на ЕГ.
3. Средноаритметическите стойности по обособените критерии и показатели показват, че най-висок резултат в ЕГ се наблюдава по отношение на следните критерии и показатели: 1.1.; 3.1.; 3.2.; 6.1.; 6.2.; 6.3., имащи отношение към *Диференциране на усета за равномерна и неравномерна метрическа пулсация; Диференциране на усета за неравноделност и безмензурност и Слухово възприемане и двигателна прецизност при открояване на връзката метрум-ритъм*, за което спомагат проблемно-творческите задачи.
4. Проблемно-творческите задачи (изразени в интерактивни и игрови методи, дидактични игри, практически изпълнителски дейности приложени и при работа с ИКТ), допринасят за стимулиране на интереса,

личната мотивация и активност на учениците, в посока развитие на рефлексивните им способности. Тези методи се отразяват и по отношение надграждането на субектния опит на учениците при изпълнението на различни проблемни задачи и допринася за формиране на умения за пренос на знания от една ситуация в друга, както и на умения за търсене на логически връзки между явленията. В резултат от посоченото са постигнати по-високите резултати на ЕГ.

5. При всички показатели разликата в резултатите на двете групи е съществена, като най-голяма е при *Критерий 1, показател 1* - касаещ *Определяне вида пулсация – равномерна и неравномерна* и при *Критерий 6, показател 1*, относно *Ритмичност при двигателното отмерване на дяловете в такта в примери с непроменящо се темпо и ритмическа еднотипност и съотнасяне към конкретен ритмически модел*. Причина резултатите на ЕГ да са толкова високи е комплексното прилагане на иновативни и интерактивни методи и подходи в периода на формиращия експеримент.
6. Няма показатели, по които разликата в резултатите между двете групи да е незначителна.
7. Резултатите от критичните стойности по критерия на Пирсън потвърждават статистическата хипотеза H_1 , че в изходното ниво на двете групи /ЕГ и КГ/ съществуват значителни различия, в следствие на приложените иновативни методи на работа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предложеният методически модел е насочен към развитието на музикално-ритмическите способности на учениците, като част от втората микроструктура на музикално-слуховите способности – музикално-ритмическите. В основата му са залегнали традиционни и нетрадиционни методи и подходи, с преобладаване на активните и интерактивните, адаптирани според целите, свързани с развитието на музикално-ритмическите способности на учениците при възприемането на българския музикален фолклор.

Анализът на резултатите от емпиричното изследване доказва статистическата хипотеза H_0 , че във входното ниво на двете групи /ЕГ и КГ/ съществуват незначителни различия, в следствие на несъществени фактори /констатирани чрез критерия на Пирсън/. Констатиращият експеримент установява сравнително ниски начални нива на ЕГ и КГ.

Резултатите от заключителната диагностика по отношение развитието на усета за метрум и ритъм показват, че резултатите от критичните стойности по критерия на Пирсън потвърждават статистическата хипотеза H_1 , че в изходното ниво на двете групи /ЕГ и КГ/ съществуват значителни различия, в следствие на приложените иновативни методи на работа.

Изводи с теоретичен характер:

- 1. Интерактивността в предложения методически модел създава възможности за прилагането на иновативни подходи в обучението по музика, в посока стимулиране на активното и мотивирано включване на учениците при овладяване на новото познание, което от своя страна рефлектира върху качеството на целия образователен процес.*

2. *Прилагането на адаптирани задачи и ресурси от българския музикален фолклор в разработения методически модел, способства за активизиране на саморефлексивността на обучаемите и е предпоставка за повишаване на ефективността при развитието на музикално-ритмическите им способности.*
3. *Осъществяването на интегративни и интердисциплинарни връзки в разработения методически модел спомага за задълбочаване на знанията и компетентностите на учениците и по други учебни предмети.*

Изводи с практико-приложен характер и значимост:

1. *Разработването и апробирането на иновативни подходи за развитие на музикално-ритмическите способности на учениците от пети и шести клас при възприемане на образци от българската народна музика подпомага формирането и развитието на необходимите компетентности, имащи отношение към реализирането на практическите музикални дейности и стимулира процеса на развитие на музикалните способности на учениците.*
2. *В процесът на развитието на музикално-ритмическите способности на учениците се активизира саморефлексивността на обучаемите чрез използване на иновативни подходи, в посока по-лесното, осмислено и трайно усвояване на основните знания за българската народна музика, включени в учебните програми на изследваните класове.*

- 3. Посредством подбора на методи е предизвикан естествен интерес от страна на учениците към изучаваната материя и се формира положително отношение към българския музикален фолклор у тях, което е предпоставка за постигане на ефективно възпитание чрез музика в посока на тяхното саморазвитие.*

ПРИНОСИ

Въз основа на констатираните резултати се оформят следните изводи, които са приноси за дисертационния труд:

- 1. Адаптирани са иновативни подходи от други научни области и чужди методи на музикално възпитание към обучението по музика в общообразователното училище с цел развитие на музикално-ритмическите способности на учениците по отношение на българските неравноделни размери.*
- 2. Приложени са адаптирани методи на работа с ИКТ и играта, като образователно средство, от позицията на съвременните ученици (посредством музикални мобилни приложения, Вж. Трета глава 3.2.2.) към използвани в миналото подходи за развитие на музикално-ритмическите способности.*
- 3. Предложеният методически модел дава възможност за преодоляване на теоретизирането в уроците. Посредством използване на проекто-базирания подход и на задачи за кинестетично участие (танцуване, съпровод, игра) при реализирането на практическите музикални дейности, се постига повишаване самоактивността на учениците, като в процеса на реализиране на*

образователните цели се развиват и уменията им за работа в екип.

- 4. Разработени са проблемно-творчески задачи с примери от българската народна музика, посредством които се активизира саморефлексивността на обучаемите като предпоставка за повишаване на ефективността при формирането и развитието на музикално-ритмическите способности на учениците от пети и шести клас на общообразователното училище.*
- 5. Задачите за самостоятелна работа заемат съществен дял от проблемно-творческите задачи в предложения методически модел.*

Списък на публикациите, свързани с дисертационния труд

1. *Ковачева, Рая.* (2015). Творчески и иновативни подходи в музикалното възпитание – Моята музикална революция. В: Научният Еверест – мечта или реалност. Национална докторантска конференция с международно участие на 27 и 28 февруари 2015 година в рамките на проект „Докторантски филологически център“. Авангард Прима. София, 2015. с. 182-187.
2. *Ковачева, Рая.* (2016). Обучението по български музикален фолклор в музикална формация „Рая-фолк“ гр. Благоевград. В: Научни трудове от конференция „Иновации в образованието“, 30 септември – 2 октомври 2016 г., Педагогически факултет. Годишника на шуменския университет, Т. ХХD, УИ „Епископ Константин Преславски“. Шумен, 2016. с.759-769.
3. *Ковачева, Рая.* (2017). Съвременните технологии в помощ на учителите в българското общообразователно училище. В: „Музика и танц /традиции и съвременност/“, изд. ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2017. с. 131-140.
4. *Ковачева, Рая.* (2017). Иновации в урока по музика в средното училище. Анкетно проучване за ефекта от работата по време на педагогическата практика на студенти 4. курс, специалност „Методика на обучението по музика“. В: Пета международна научно-практическа конференция (задочна) „Музикалнообразователни стратегии и практика в предучилищна, училищна и извънучилищна среда“. София, 16.09.2017 г. Авангард Прима. София, 2017. с.82-87.
5. *Ковачева, Рая, Цветелина Кирилова.* (2018). Космически изследвания. Звук и материя. Интердисциплинарен урок по Човекът и природата и Музика. В: Споделени педагогически практики. Издание на 51. СУ „Елисавета Багряна“. София, 2018. с.161-166.

6. *Ковачева, Рая.* (2018). Инновационные методы на уроке музыки через интеграцию информационных и коммуникационных технологий. В: Педагогическое образование: вызовы XXI века. Сборник научных статей IX международной научно-практической конференции, посвященной памяти академика РАО В. А. Слостёнина. Самара, 4-5 октября 2018 г. /под общ. ред. Проф. А. И. Смолар. Самара: СГСПУ, 2018. с. 209-212.